

Reformationen som forklaringsmodel

I flere år er der i kirkelige såvel som ikke-kirkelige sammenhænge blevet varmet op til 500-års-jubilæet for reformationen i 2017. Luther og reformationen er blevet diskuteret både som kilden til det moderne samfund og det frigjorte menneske – og som det modsatte. Ikke overraskende er svaret set fra et forskningsmæssigt synspunkt en kende mere nuanceret

TEKST: NINA JAVETTE KOEFOED, BO KRISTIAN HOLM OG INGRID ANK

Bo Kristian Holm er lektor i systematisk teologi på Aarhus Universitet, Lutherforsker og centerleder for det nye LUMEN-center (Lutheran Mentality and the Nordic), der undersøger samspillet mellem luthersk teologi og samfundsmæssig udvikling. Nina Javette Koefoed er lektor i historie på Aarhus Universitet med særligt fokus på køn, ligestilling, familie og børneopdragelse i dansk og europæisk historie,

aktuelt er hun tilknyttet forskningsprojektet "Lutherdom og dansk samfundsudvikling" i tilknytning til LUMEN-centret. Begge har været involveret i tilrettelægningsen af Matchpoints Seminar 2017 med titlen "Reformationen og det danske samfund", hvor reformationens vidtforgreneede spor og betydning er til debat. Dette er baggrunden for, at de her udsættes for seks korte – eller knap så korte – spørgsmål om Luther og reformationen.

» Der kan være områder af samfundet i dag, hvor det er vanskeligt umiddelbart at pege på reformationens betydning, men det er ikke ensbetydende med, at der ikke gennem tiden har været indflydelse.

*Nina Javette Koefoed,
historiker*

1

Her er to stereotype Lutherbilleder: I det ene er Luther en frihedshelt, der ene mand bekæmper overtro, står op imod sin tids religiøse magthavere og punkterer deres magtmisbrug. I det andet er Luther et stærkt patriarkalsk middelaldermenneske og jødehader. Hvis nu de begge to er forkerte, hvordan er de så forkerte?

Nina: De er først og fremmest unuancerede. Den første figur rejser spørgsmålet om, hvad overtro er. Luther var i høj grad optaget af forfølgelse af magi og trolddom, ikke fordi det var overtro, men fordi det var djævlens værk – dvs. at det vi opfatter som overtro var en del af troen. Den anden figur er forkert / unuanceret i sin forståelse af det patriarkalske – Luther talte for faderens autoritet i både stat og husstand, men også for autoritetens pligter og for værdien af alt arbejde inklusiv det kvindelige husarbejde og ligestilling af alle individer over for Gud.

Bo: Luther er på mange måder en frihedshelt, men ikke i moderne forstand. Han kæmper jo ikke for den enkeltes samfundsmæssige frihedsrettigheder, men for at ingen verdslig eller jordisk instans skal stille sig mellem den enkelte og Gud. På samme måde er Luther på mange måder et patriarkalsk middelaldermenneske og en jødehader, fordi han er barn af sin tid. Derfor er det virkelig interessant ved Luther ikke de punkter, hvor han ikke er til at skelne fra sine samtidige, men de punkter, hvor han adskiller sig. Det gør han i sin måde at være patriarkalsk på. Hvis ydmyghed er et ideal, efterligner husfaderen Kristus mest, når han vasker skidne bleer. Og den yngre Luther adskiller sig i den grad fra sin samtid, når han forsvarer jøders ret til at eje fast ejendom og udøve håndværk.

» Lutherdommens skarpe syndsbevidsthed har medført en mærkelig form for mistro og bedrevenhed, hvor den snarere skulle befordre kritisk selverkendelse.

*Bo Kristian Holm,
Lutherforsker*

Hvis man kigger på Danmark, på hvilket område har reformationen så haft sin væsentligste positive betydning? Og på hvilket område har reformationen haft en tydeligt negativ betydning?

2

Nina: Reformationen har haft både positiv og negativ betydning over tid, men det er vanskeligt at pege områder ud, hvor reformationen alene har været formgivende, endsige afgøre om betydningen har været positiv eller negativ. Det er dels en personlig vurdering, hvad der er positivt og negativt, dels kan påvirkningen af et konkret felt have skiftet mellem det, vi ville vurdere som positivt og negativt over tid. I min optik har det haft betydning, at reformationen flyttede det sociale ansvar for de syge og fattige fra kirken til staten. Det er en nødvendig forudsætning for den nordiske velfærdsstat. Jeg mener også, Luthers tanker om arbejdets betydning og kønnenes stilling i forhold til hinanden har haft betydning. Det er muligt, at den betydning Luther tillagde ægteskabet som det rette sted at leve et godt kristent liv, sammen med arbejdets betydning og kønsopdeling har påvirket den måde, vi ser ægteskab, arbejdsmarked og ligestilling indrettet på i dag. Begge dele er noget vores forskningsprojekt vil søge svar på og derfor ikke noget, vi kan svare endegyldigt på på nuværende tidspunkt, kun have teser for.

Bo: Jeg tror, reformationens positive betydning – med alle de nødvendige forbehold for, at også talrige andre strømninger end reformationen har påvirket Danmark – bl.a. kan ses i det paradoksale forhold, at danskere generelt har et mere positivt forhold til staten end andre landes befolkning og samtidig er præget af skepsis over for autoriteter. Det forhold, at kongen skal være som en husfader for sit folk, tror jeg, har været med til at tegne

billedet af en statsmagt, som vil borgeren det godt. Den måde, hvorpå Luthers opgør med den mægtige pave er blevet fortalt i Danmark, har ganske givet haft indflydelse på danskernes generelle skepsis over for autoritet, selvom denne skepsis selvfølgelig også er præget af oplysningstid og ungdomsoprør.

Reformationens negative betydning kan man bl.a. se i lutherdommens tendens til selvtilstrækkelighed. Forestillingen om, at man kan være luthersk på andre måder end den danske, eller at den danske version af lutherdommen har noget at bidrage med uden for Danmark, har undertiden forekommet lidt for fremmed for dansk lutherdom. Lutherdommens skarpe syndsbevidsthed har medført en mærkelig form for mistro og bedrevidenhed, hvor den snarere skulle befordre kritisk selverkendelse.

» **For mig er en af de væsentlige ting i år, at vi tænker over og taler om, hvad vores religiøse kulturarv har betydet ikke kun for det samfund, vi har i dag, men også for vores opfattelse af samfundsforhold som vi opfatter som neutrale. En form for kollektiv erkendelse af at vores opfattelse af demokrati, køn, ligestilling, arbejde, velfærdsstat og en række andre forhold ikke er neutrale, men influeret af en langstrakt kristen kulturarv.**

**Nina Javette Kofoed,
historiker**

3

Er der en tråd, der – selvom den måske snor sig lidt – forbinder det moderne selvberørende individ med reformationen? Og hvis der er, hvordan kan den tråd så beskrives?

Bo: Der er en tråd, men den ikke bare snor sig, den knækker også undervejs. Igen er det paradoksaliteten i Luthers tænkning, der gør sig gældende. Luther gør kristendommen til et individuelt anliggende. Det er den enkelte selv, der står over for Gud. Men det individ, der står alene over for Gud, er for Luther på ingen måde selvberørende. Det får sin eksistens skænket, og er derfor bundet til Gud. Og i den bundethed er den enkelte samtidig bundet til at drage omsorg for sine medmennesker, for det er igennem andre mennesker, at den enkelte hører Guds vilje. På den måde er det moderne selvberørende individ i en luthersk optik en illusion, også selvom Luthers tanker om det individuelle trosforhold er en af forudsætningerne for det.

Nina: Det har jeg ikke noget svar til.

4

Hvert år har sine jubilæer. Det ene år er det H.C. Andersen, det andet år er det Shakespeare, og nogle gange tænker man, at det bare handler om, at vi skal finde på noget at snakke om. Men kan man tale om afledte effekter af et reformationsjubilæum anno 2017? Altså at vi måske i kraft af reformationsjubilæet opdager noget, som det viser sig at være vigtigt at tænke over og tale om? Og i så fald hvad?

Bo: Reformationsjubilæet i 1917 medvirkede til en opblomstring af Lutherforskningen, der holdt sig mange årtier. Ser man på, hvordan jubilæet i 2017 bliver forberedt, er det slående, så meget energi der bliver brugt på folkeoplysning. Man kan håbe på, at det kan virke som modvægt til den historieglemsel, som ser ud til at præge nutiden. Forhåbentlig vil flere få øjnene op for, at det ikke er ligegyldigt, hvordan man tænker og ser på verden; og for at den måde, vi ser på verden på, er præget af reformationen, selvom vi måske ikke er klar over det, og at nogle af de konflikter, vi i dag ser på arbejdsmarked og i skoler skyldes, at vores lutherske arv brydes med andre stærke traditioner.

Nina: Jeg mener, reformationsjubilæet adskiller sig fra en række andre jubilæer, fordi det ikke er Luther som person, der er i centrum for diskussionerne, men den langsigtede betydning reformationen som begivenhed fik for den danske samfundsudvikling. Det er vanskeligt at komme i tanke om en begivenhed, der har sat sig lige så dybe spor, derfor vil jeg tro og håbe, at jubilæet sætter sig mere varige spor i forskning og samfundsdebat. For mig er en af de væsentlige ting i år, at vi tænker over og taler om, hvad vores religiøse kulturarv har betydet ikke kun for det samfund, vi har i dag, men også for vores opfattelse af samfundsforhold, som vi opfatter som neutrale. En form for kollektiv erkendelse af at vores opfattelse af demokrati, køn, ligestilling, arbejde, velfærdsstat og en række andre forhold ikke er neutrale, men influeret af en langstrakt kristen kulturarv. Det vil være et væsentligt bidrag til at nuancere den politiske debat og vores tilgang til internationalt samarbejde.

5

På Matchpoints Seminar på Aarhus Universitet i 2017 er der lagt op til, at reformationens historie og betydning skal debatteres i forhold til en meget bred vifte af emner: Individet, staten, forholdet mellem kønnene, skolen, sproget, markedet, kunsten, musik-

ken og selvfølgelig kirken og teologien. Det giver mig lyst til at stille følgende spørgsmål:

A) Kan I pege på et område, hvor reformationen **INGEN** betydning har haft?

B) Hvilken anden historisk begivenhed kan man sammenligne reformationen med – i forhold til at have haft en så omfattende og vidt forgrenet betydning? Og:

C) Kan der i 2017 også være grund til at besinde sig lidt for ikke at overvurdere reformationens betydning?

Nina: A) Det er vanskeligt at afgøre reformationens betydning eller fravær af betydning, fordi det let bliver et kontrafaktisk spørgsmål. Og spørgsmålet er også, hvornår i tid vi taler om. Der kan være områder af samfundet i dag, hvor det er vanskeligt umiddelbart at pege på reformationens betydning, men det er ikke ensbetydende med, at der ikke gennem tiden har været indflydelse. Og der kan være områder, hvor en udvikling var i gang før reformationen, men alligevel blev præget af reformationen.

B) Kristendommens indførelse er oplagt at pege på, fordi det er en begivenhed i samme genre.

C) Der er altid grund til at besinde sig på ikke at overvurdere betydningen af en enkelt historisk begivenhed. Omvendt har der længe været en tendens til ikke at tillægge religionen forklaringskraft i historien og dermed heller ikke reformationen. Det væsentlige må være ikke at tillægge reformationen betydning i en række sammenhænge, hvor det ikke er undersøgt, om den har betydning og også være varsom med at trække for mange direkte paralleller mellem reformationen og dagens samfund. Vi skal huske, at der er en mellemliggende udvikling på 500 år, hvor meget andet end reformationen har spillet ind.

Bo: A) Det er et svært spørgsmål, fordi så mange områder farves af reformationen; men jeg plejer at sige, at jeg indtil nu ikke har fundet nogle mærkbare forandringer inden for gastronomien, udover at der måske blev spist lidt mindre fisk efter reformationen. Men måske får jubilæumsåret mig til at revidere min opfattelse.

B) Jeg har svært ved at finde en parallel. Man kan finde paralleller til enkeltfænomener, fx sammenligner mange internettets kommunikationsrevolution med opfindelsen af trykpressen, og Luthers brug af det nye medie med nutidens mediepionérer. Men ingen begivenhed og intet fænomen påvirker historien i samme bredde som reformationen.

C) Man skal altid passe på med overvurderinger. Nogle gange prises reformationen så højt, at man ikke skulle tro, at der havde været kirke før Luther.

» **Det moderne selvberørende individ er i en luthersk optik en illusion, også selvom Luthers tanker om det individuelle trosforhold er en af forudsætningerne for det**

**Bo Kristian Holm,
Lutherforsker**

Hvad vil det sige at være luthersk?

6

Nina: I dag eller på reformationens tid? Eller engang i løbet af de mellemliggende 500 år? For mig er opgøret med den katolske form for aflad og det direkte gudsforhold centralt.

Bo: Ser man på, hvordan lutherske kirker ser ud rundt på kloden, så tegner der sig et meget broget billede. Alligevel tror jeg, at de fleste lutherske kirker stadig vil fremhæve, at det at være luthersk er at tro, at over for Gud er vi alle modtagere, og at ingen kan gøre krav på at være nærmere Gud end andre. Det betyder ikke, at man ikke kan gøre krav på at have forstået kristendommen bedre end andre. Derfor hører kritik, diskussion og ikke mindst selvkritik med til det at være luthersk. Det sidste har lutheranere det nogle gange sværere ved. Derfor mener jeg, at der en pointe i at fremhæve, at det egentligt lutherske er at pege på det centrale i kristendommen, og at det centrale kan aldrig være en enkelt kirkes ejendom. ■

OM MATCHPOINTS SEMINAR 2017: REFORMATIONEN OG DET DANSKE SAMFUND

REFORMATIONEN OG DET DANSKE SAMFUND:
EN WEEKEND MED FOLKEOPLYSNING, DEBAT OG KULTUR

MATCHPOINTS SEMINAR
AARHUS UNIVERSITET
20 - 21 MAJ 2017

Aarhus Universitet byder velkommen til en folkeoplysningskonference den 20.-21. maj 2017 med foredrag, plenumdiskussioner, dialoger, debatter og interviews med ca. 70 af Danmarks største eksperter og bedste formidlere inden for deres felter – samt nogle udenlandske hovedtalere, deriblandt den verdenskendte professor Francis Fukuyama fra Stanford University. Konferencen arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet i Aarhus på vegne af Præsidiets for Reformationsjubilæet 2017. Værter for konferencen er Aarhus Universitet og Aarhus Kommune. Konferencen er åben for alle, og man kan se det fulde program og tilmelde sig på matchpoints.au.dk